

פרשת תרומה

בניית בית כנסת נוסף

פתיחה

- ◇ האם ישנה מצוה לבנות בית כנסת?
- ◇ מדוע יכולים בני העיר לכפות זה את זה לבנות בית כנסת?
- ◇ האם מותר לבנות מקום רב שימושי שגם מתפללים בו?
- ◇ מדוע הקימו בית כנסת בהר הבית?
- ◇ האם מותר להקים בית כנסת חדש כאשר קיימת מריבה?
- ◇ האם מותר להקים בית כנסת חדש כאשר ישנם חילוקי מנהגים?
- ◇ האם מותר להקים בית כנסת חדש כאשר בית הכנסת רחוק?
- ◇ האם כאשר חלק מבני הקהילה מקימים בית כנסת חדש הם מתחלקים בקופה וברכוש של בית הכנסת הקודם?
- ◇ מה קרה באלכסנדריה של מצרים?

האם ישנה מצוה לבנות בית כנסת

במרכזה של פרשת השבוע, פרשת תרומה, מופיע הציווי המכונן: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם"¹. ציווי זה אינו משמש בסיס רק לבניית המשכן ובתי המקדש, אלא מהווה שורש ויסוד למאות אלפי בתי הכנסת שקמו בעם ישראל לאורך הדורות. וכמאמר **הזוהר הקדוש**² המתאר את אהבת הקב"ה לישראל:

"כמה חביבין אינון ישראל קמי קודשא בריך הוא, דבכל אתר דאינון שריין קודשא בריך הוא אשתכח ביניהו, בגין דלא אעדי רחימותא דיליה מנהון. מה כתיב: 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'? 'ועשו לי מקדש' סתם - דכל בי כנישתא דעלמא מקדש אקרי, והא אוקמוה, ושכינתא אקדימת לבי כנישתא".

מעמדו של בית הכנסת כ'מקדש' וכמקום השראת שכינה, מעורר אותנו לשאול: האם בניית בית כנסת היא מצוה גמורה או רק הכשר מצוה - בניית אכסניה לתפילה?

הרמב"ם³ פוסק להלכה:

"כל מקום שיש בו עשרה מישראל צריך להכין לו בית שיכנסו בו לתפילה בכל עת תפילה, ומקום זה נקרא בית הכנסת, וכופין בני העיר זה את זה לבנות להם בית הכנסת ולקנות להם ספר תורה נביאים וכתובים".

הרמב"ם נוקט בלשון "צריך" ואינו כותב במפורש שמדובר ב"מצוה" או "חובה". עם זאת, **הביאור הלכה**⁴ מדייק מכך שניתן לכפות ולהכריח את בני העיר להשתתף בבנייה, שאכן מדובר במצוה:

¹ שמות כה, ח.

² זוהר ח"ג קבו ע"א. תרגום: כמה חביבים ישראל לפני הקב"ה, שבכל מקום שהם שרויים הקב"ה נמצא ביניהם, משום שאינו מסיר אהבתו מהם. ומה שכתוב 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'? 'ועשו לי מקדש' סתם - שכל בית כנסת בעולם נקרא מקדש, והשכינה מקדימה לבוא לבית הכנסת.

³ רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים יא, א.

⁴ ביאור הלכה סימן קנא סעיף יא.

"דמצה שישראל יהיה להם מקדש מעט בכל מקום שהם, כדאיתא בסימן קנ, דכופין זה את זה לבנות בית הכנסת".

בספר **שדי חמד**⁵ דן **רבי חיים חזקיהו מדיני**⁶ בהרחבה, בשאלה האם מצוות בניית בית כנסת היא מדאורייתא או מדרבנן. הוא מביא דעות הסוברות שהפסוק "ועשו לי מקדש" הוא אסמכתא בלבד, אך אין חיוב מן התורה לבנות בית כנסת, ומנגד, דעות הסוברות שקדושת בית הכנסת היא מן התורה, וממילא גם מצוות בניינו.

בשו"ת אגרות משה⁷ מוכיח **הגאון רבי משה פיינשטיין**⁸ מלשון הרמב"ם, שישנה מצוה עצמאית לבנות בית כנסת. והראיה היא כזו: אם המטרה היתה רק תפילה בציבור, הרמב"ם היה צריך לכתוב שמצוה על הציבור "להתקבץ למקום אחד". העובדה שהרמב"ם מצריך "להכין בית", מלמדת שיש מצוה בעצם הבניה, וזו לשונו:

"ואם לא היה זה מצוה מיוחדת לאותו מקום אלא משום שצריך להתפלל בעשרה... היה לו לומר שכל מקום שיש בו עשרה מישראל מצוה עליהם להתקבץ למקום אחד להתפלל... אלא הוא דהשמיענו הרמב"ם שיש מצוה מיוחדת לבנות מקום מקדש מעט לעשות שם העבודה."

ואף בזמן המקדש היה דין זה בשאר מקומות שיבנו בית הכנסת דמקדש מעט לאלו שאין יכולין לבא למקדש להתפלל שם, שהיא העבודה שאפשר לעשות בכל מקום, והיא מעין מצוות בנין בית הבחירה, ולכן צריכין לבנות לקדושה שיש לזה כפי הקדושה שתיקנו חכמים".

ה"אגרות משה" אמנם חולק על ה"ביאור הלכה", וסובר שאי אפשר להוכיח את המצוה מעצם הכפייה, שכן כופים גם על צרכים מוניציפליים רגילים, כמו בניית חומה, אך למסקנה הוא מסכים שישנה מצוה מן התורה לבנות בית כנסת: לא די להתפלל בעשרה, אלא חובה לייחד מקום קבוע לעבודת ה'.

לאור זאת, מוסיף ה"אגרות משה" ומבאר, שבית הכנסת חייב להיות מוקדש אך ורק לתפילה ולא לשימושים אחרים. עם זאת, החובה לקדש, היא את המבנה ולא את הקרקע. לכן, ניתן לבנות בית כנסת גם במבנה שכור או זמני, שכן ניתן להתנות שהקדושה תחול על העצים והאבנים, ולא על הקרקע שתחתיהם:

⁵ שדי חמד מערכת ב סימן קיב.

⁶ **רבי חיים חזקיהו מדיני (ירושלים-חברון), התקצ"ג-ה'תרס"ה** - פוסק, מגדולי האחרונים ומנהיג קהילה. נולד בירושלים, אך עקב פטירת אביו והמצב הכלכלי הדחוק, נאלץ לנדוד לחוץ לארץ. הגיע לקושטא (איסטנבול) ומשם לעיר קראסובר שבחצי האי קרים (רוסיה). שם מצא קהילה יהודית שהיתה רחוקה מתורה ומצוות, והקדיש ל"ג שנים מחייו כדי ללמדם תורה, ייסד עבורם תלמודי תורה וישיבות ותיקן תקנות רבות לחיזוק הדת. למרות ריחוקו ממרכזי התורה, התפרסם שמו בכל העולם היהודי בזכות חיבורו האנציקלופדי הענק שנכתב שם. לעת זקנתו, בשנת ה'תרנ"ט, חזר לארץ ישראל והתיישב בירושלים, אך עבר לחברון כדי להסתתר ולעסוק בתורה באין מפריע. למרות רצונו באלמוניות, לאחר פטירת רב העיר הוכרח לקבל על עצמו את משרת ה"חכם באשי" (רבה הראשי) של חברון. בחברון הקים ישיבה בביתו ותרם את ספרייתו העשירה והמדירה לטובת הכלל (לבית החולים "משגב לדך"). מחבר הספרים: "שדי חמד" - אנציקלופדיה הלכתית (י"ח כרכים) הכוללת כללים ומערכות, "מכתב לחזקיהו" - שו"ת וחידושים, "אור לי" - שו"ת, "פקד אתם" - דרשות ומוסר.

⁷ שו"ת אגרות משה או"ח ח"ו סימן יד.

⁸ **רבי משה פיינשטיין (בעל ה"אגרות משה") (רוסיה-ארצות הברית), התרנ"ה-ה'תשמ"ו** - מגדולי פוסקי ההלכה בדור שלאחר השואה. בילדותו למד אצל הרב איסר זלמן מלצר בישיבת סלוצק. לאחר מלחמת העולם הראשונה ופטירת אביו שימש במשך שנתיים כרב עיירת הולדתו אוזדה, ולאחריה שימש ברבנות העיר ליובאן שברוסיה, עד הגירתו לארצות הברית בשנת ה'תרצ"ז. בארצות הברית שימש כראש ישיבת "תפארת ירושלים" בניו יורק, כנשיא אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה וכנשיא ארגון "עזרת תורה". תשובותיו מופצות בעולם היהודי כולו. הוא דן בתשובותיו בבעיות טכנולוגיות ומודרניות וגם בעיקרי היהדות. על מצבתו נכתב בין היתר: "עמוד ההוראה גדול הדור אב לחכמים ראש המדברים לכל דבר שבקדושה, נשא משא הדור בחכמה ותבונה באומץ וגבורה ובסבלנות אין קץ, בכל אשר פעל ועשה, הדריך הנהיג הורה ולימד, מסר נפשו להעמדת האמת שעלתה לו מעמלו כל ימיו אצר אוצרות של תורה בספריו אגרות משה ודרשות משה והעלה אור חדש בלמוד התורה ובהבנתה. מקור ההלכה לכל המבקש תורת חיים משענת ומבטח להם בעבודת השי"ת השפיל והמציא עצמו לכל נזק ונדכא לשמוע לצרכיהם להשתתף בצערם ולסעדם ונקש על דלתי רחמים בתפילתו לישועתם אמיץ לב בגיבורים להציל כל עשוק. קדוש וטהור חכם ועניו אהוב למעלה ואהוב למטה ומקובל לכל".

"משום שהחיוב הוא רק שיקדשו את בית הכנסת ולא הקרקע שתחתיו... אבל הבנין שמחוייבין לבנותו לקדושה שהוא בקדושת בית הכנסת הוי התנאי כמתנה על מה שכתוב בתורה".

בית הכנסת שבהר הבית

המחשבה הרווחת היא שבניית בתי כנסת היא תוצאה של חורבן המקדש, וכי בזמן שבית המקדש היה קיים לא היה בהם צורך. אולם, מדברי המשנה במסכת יומא עולה תמונה שונה: לא רק שהיו בתי כנסת בזמן המקדש⁹, אלא שאפילו בתוך הר הבית עצמו עמד ופעל בית כנסת.

המשנה במסכת יומא¹⁰ מציינת, שלאחר שילוח השעיר לעזאזל, קרא הכהן הגדול בתורה בפרשת אחרי מות, וזו לשון המשנה:

"חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, וכהן גדול עומד ומקבל וקורא אחרי מות ואך בעשור".

ומפרש שם רש"י:

"בית הכנסת היה סמוך לעזרה בהר הבית".

רש"י שם ממשיך לבאר על פי זה, שחזן הכנסת הוא השמש, וראש הכנסת הוא זה שעל פיו נחתכין צרכי בית הכנסת, מי מפטיר, מי פורס על שמע ומי עובר לפני התיבה.

דברים דומים כותב גם המאירי¹¹, ומדגיש כי אותו בית כנסת שימש את העם בזמן שהכהן הגדול עסק בעבודתו, ושם נהלו ענייני התפילה והקריאה בתורה.

קיומו של בית כנסת בתוככי הר הבית מעורר תמיהה: מדוע יש צורך במקום תפילה נפרד כאשר נמצאים במקום המקודש ביותר, בחצר בית ה'?

שאלה זו שואל השפת אמת¹²:

"לכאורה אין מובן לאיזו צורך היה להם שם בית הכנסת, הלא בעזרה עצמה היו יכולים לעשות מה שהיו עושים בבית הכנסת?".

ה"שפת אמת" משיב על שאלה זו, כי אילו היו מתפללים וקוראים בתוך העזרה עצמה, היה הציבור נאלץ לעמוד על רגליו במשך זמן רב, כי הלכה פסוקה היא ש"אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד"¹³, ודבר זה מהווה "טורח ציבור" גדול. לשם כך הוקם בית הכנסת, שאינו חלק מהעזרה, ובו מותר לשבת.

⁹ עיין איכה רבה (פתיחתא יב): "רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר: ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים חוץ מבית המקדש".

¹⁰ יומא סח ע"ב.

¹¹ מאירי יומא סח ע"ב.

¹² שפת אמת יומא סח ע"ב.

¹³ יומא כה ע"א.

תשובות נוספות, המאירות צדדים שונים בהלכה ובמציאות של אותם ימים, מצאתי **בהערות למסכת יומא**¹⁴ של הגאון הרב יוסף שלום אלישיב¹⁵, ואלו הן:

א. מחסה מפני פגעי מזג האוויר:

העזרה היתה תחת כיפת השמים, ללא תקרה. כדי לאפשר תפילה ולימוד גם בימים של שמש קופחת או גשמים עזים, נזקקו למבנה מקורה - בית הכנסת.

ב. פתרון למי שאינו יכול להיכנס לעזרה:

ישנם מצבי טומאה, כמו טבול יום, או מעמדות מסוימים המונעים כניסה לעזרת ישראל, אך מותרים בכניסה להר הבית עד ה"חיל". כדי לאפשר גם לאנשים אלו להשתתף בתפילה ובקריאת התורה, הוקם בית הכנסת במיקום המותר לכניסה עבורם.

ג. היעדר ארון הברית בבית שני:

בבית המקדש הראשון, ספר התורה היה מונח בתוך ארון הברית בקודש הקודשים. אולם המשנה ביומא מתארת את המציאות של בית שני, שבו ארון הברית כבר נגנז ולא היה בנמצא. ממילא, היה צורך במקום מכובד ומוגדר לאחסון ספרי התורה, ולכך שימש בית הכנסת שבהר הבית.

הקמת בית כנסת חדש

אחת הסוגיות הרגישות בחיי הקהילה היא שאלת הפיצול: האם ומתי מותר לקבוצת מתפללים לפרוש מבית הכנסת המרכזי ולהקים מניין חדש? השאלה מתעוררת במגוון מצבים: צפיפות, הבדלי מנהגים, או חלילה מריבות פנימיות.

הריב"ש¹⁶, בתשובה לרבי פנחס בר שלמיא לניול, שניהן כדין בשטיבה, כותב בחריפות נגד ניסיונות למנוע הקמת בית כנסת חדש. וזו לשונו:

"גם מה שאמרת: אם באו יחידים לעשות להם מדרש לתפילה וקמו אנשים למנוע - אם נתן לשמוע, ודאי משתקין אותו בנזיפה, שמעכבין את הרבים מלעשות מצוה ואין עוון גדול מזה. וכבר מנה הרמב"ם ז"ל זה באותן כ"ד דברים שבית דין נזקקין לנדות העובר... ואם נותנין טעם לדבריהם מפני יישוב בית הכנסת שלא תחרב - אז הקהל מעיינין בדבר ועושין תקנה לקיים את שתיהן".

אדם המעכב קבוצה מלהקים מקום תפילה, נחשב כמי שמונע רבים מעשיית מצוה, והרי זו עבירה חמורה שבגינה פסק הרמב"ם שיש להטיל נידוי. עם זאת, הריב"ש מסייג, כי אם הטענה נגד ההקמה נובעת מחשש

¹⁴ הערות הגרי"ש אלישיב יומא סח ע"ב.

¹⁵ הרב יוסף שלום אלישיב (שאוול שבליטא-ירושלים), התר"ע-התשע"ב - "פוסק הדור", מנהיג הציבור הליטאי ודיין בבית הדין הרבני הגדול. נולד כבן יחיד להוריו לאחר 17 שנות ציפיה. בשנת התרפ"ד, בעצת ה"חפץ חיים", עלה לארץ ישראל עם סבו המקובל בעל ה"לשם שבו ואחלמה" והשתקע בשכונת מאה שערים בירושלים. נודע בהתמדתו העצומה והנדירה, כשהוא מקפיד על סדר יום מדויק במשך למעלה מ-80 שנה, וממעט בשינה לאורך היממה. כיהן כדיין בבית הדין הרבני הגדול במשך כ-20 שנה. לאחר פרישתו ישב בביתו הצנוע ברחוב חנן 10 בירושלים, משם הנהיג את עולם התורה וההלכה ביד רמה. ביתו הפך לתל תלפיות עבור שואלים מכל קצוות תבל. למרות שלא כתב ספרים בצורה מסודרת כדרך המחברים, רשם לעצמו אלפי הערות קצרות ותמציתיות על דפי הגמרא והראשונים, אשר עובדו והוצאו לאור על ידי תלמידיו. מחבר הספרים: "קובץ תשובות" (ה' חלקים) - שאלות ותשובות הלכתיות, סדרת "הערות הגרי"ש" - על מסכתות הש"ס, "כתבות" - על מסכתות כתובות, סוטה וקידושין, ו"משנת יוסף" - על הרמב"ם ושולחן ערוך.

¹⁶ שו"ת הריב"ש סימן רנג.

אמיתי שבית הכנסת הוותיק יתמוטט או יינזק, על הקהילה למצוא פתרון שיאפשר את קיום שני המקומות במקביל.

בתשובה אחרת משיב הריב"ש¹⁷ לחכם רבי שלמה ראובן מ"קלעת איוב", קלטיוד שבמחוז אראגון בספרד, דבר התנגשות בין תקנת קהילה האוסרת פתיחת מקומות תפילה חדשים, כדי למנוע פיצול, לבין הרצון לפתוח מחדש בית כנסת ציבורי שנבנה על חורבות בית כנסת ישן. וכך היה המעשה:

דון יוסף בן יחיא שיקם ובנה מחדש בית כנסת מפואר על חורבותיו של בית כנסת עתיק שהיה נקרא על שם דון אהרן בן יחיא. והנה בעיר היתה הסכמה קהילתית ישנה, האוסרת על קיום מניינים לתפילה מחוץ לרשימה סגורה של בתי כנסת ובתי מדרש המפורטים בה, וזאת תחת איום בחרם וקנס.

מטרת התקנה המקורית היתה למנוע התפצלות למניינים פרטיים בבתי אנשים, דבר שפגע בנוכחות בבית הכנסת הגדול ובניהול ענייני הקהילה. בניית בית הכנסת החדש עוררה מספר מתנגדים שטענו כי בית הכנסת החדש שבנה דון יוסף אינו מופיע ברשימת המקומות המותרים, ולכן אסור להתפלל בו.

בתשובה לשאלה זו כותב הריב"ש, שאפילו אם הקהילה תיקנה תקנה מפורשת האוסרת על יחידים לפרוש, "כדי שלא תחרב בית הכנסת", אין לתקנה זו תוקף אם היא מונעת מצוה, ויש להניח שהקהל שתיקן זאת טעה או לא התכוון לכך.

בשו"ת הרדב"ז¹⁸ נשאל **רבי דוד אבן זמרא**¹⁹ לגבי פרישת קבוצה, בראשות ר' יהודה אבואלפיה, מהקהילה המרכזית לטובת הקמת קהילה נפרדת. טענת הפורשים היתה: אנו קבוצה בעלת מוצא שונה - יוצאי גאפסה שבתוניסיה, ויש בידינו שטר הסכמה לפרישה שחתמו עליו חלק מאנשי הקהילה. וטענת הקהילה היתה: הפרישה אסורה מכיוון שיש חזקה שלהם ושל אבותיהם לשאת בנטל יחד עם הציבור. כמו כן, שטר ההסכמה שבידם אינו תקף כי נחתם שלא על דעת מנהיגי הקהילה. שאלתם לרדב"ז היתה: האם מותר לקבוצה זו לפרוש ולהקים מנין נפרד, או שעליהם להישאר כפופים לקהילה המקורית?

הרדב"ז דן בתשובתו, מה מעמדה של תפילה במקום של מחלוקת, ומבאר שהכוונה היא נשמת התפילה, ולכן כעס או מריבה מבטלים את היכולת לכונן. וכה דבריו:

"גרסינן בפרק אין עומדין: 'אין עומדין להתפלל לא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך מריבה, ולא מתוך כעס'. ותו גרסינן: רבי חנינא ביומא דריתחא לא הוה מצלי [ביום של כעס לא היה מתפלל]... ותו גרסינן: שמואל לא הוה מתפלל בביתא דאית ביה שכרא [בבית שיש בו שיכר] מפני הריח שהיה טורדו ומונעו מלהתכוין.

למדת מכל הני, שלא יתפלל אדם לא במקום שטורד מחשבתו ולא בזמן שמבטל את כוונתו. ומעתה, היחיד או הרבים שיש להם איבה או שנאה או כעס או מריבה עם

¹⁷ שו"ת הריב"ש סימן שלא.

¹⁸ שו"ת הרדב"ז ח"ג סימן תעב.

¹⁹ **רבי דוד בן שלמה אבן זמרא (הרדב"ז) (ספר-צפת), הרל"ט-השל"ד** - גדול פוסקי דורו, "מלך הרבנים", מקובל ומנהיג יהדות מצרים. נולד בספרד, ועם הגירוש בשנת ר"ב נדדה משפחתו לפאס שבמרוקו ולבסוף למצרים. במצרים התמנה לראש הרבנים ועמד בראש הישיבה הגדולה בקהיר במשך למעלה מארבעים שנה. היה עשיר מופלג ועסק במסחר ובהלוואות, ומעולם לא הסכים לקבל שכר על רבנותו, אלא אדרבה, תמך מכספו האישי בתלמידי חכמים ובעניינים רבים. בין תלמידיו המובהקים נמנו רבי בצלאל אשכנזי, בעל ה"שיטה מקובצת", ואף האר"י הקדוש, שלמד אצלו נגלה והלכה בצעירותו במצרים. לעת זקנתו, בגיל מופלג, החליט לוותר על מעמדו הרם ולעלות לארץ ישראל כדי להיקבר בה. תחילה התיישב בירושלים ופסק בה את פסיקותיו המפורסמות (כגון בעניין זיהוי מקום המקדש והיתר הכניסה למקומות מסוימים בהר הבית), אך עקב הכבדה במיסים מצד השלטונות העות'מאניים עבר לצפת, שם חי עד פטירתו (בגיל 110) ונקבר בחלקת הרבנים הישנה. מחבר הספרים: "שו"ת הרדב"ז" (למעלה מ-3,000 תשובות בשבעה חלקים), "יקר תפארת" - ביאור על הרמב"ם, "מצודת דוד" - טעמי המצוות בדרך הפשט והסוד, "מגדל דוד" - על שיר השירים, "מגן דוד" - על צורת האותיות בדרך הקבלה, "כללי הגמרא".

הציבור - אין תפילתם רצויה, ואסור להם להתפלל שם, שמחשבתו טרודה ולא יוכל לכוין בתפילתם".

מוכח מדברי הגמרא, שכל דבר המטריד את מנוחת הנפש - בין אם הוא פיזי ובין אם הוא נפשי - מעכב את התפילה. מבאן שאדם שנמצא במריבה עם הציבור או מנהיגיו, תפילתו אינה רצויה, ולמעשה, במצב כזה עדיף להתפלל ביחידות מאשר עם הציבור:

"וכל שכן אם מכעיסין אותו על פניו תמיד, וכל שכן אם הכעס הוא עם מנהיגי הקהל. ואי לאו דמיסתפינא [ואם לא הייתי מיוחד] הוה אמינא: דטב ליה להתפלל ביחיד מלהתפלל בחברת בני אדם שאין דעתו נוחה מהם".

בהמשך דבריו, מדמה הרדב"ז את התפילה ללימוד תורה. כשם שלימוד דורש "מקום שליבו חפץ", כך התפילה דורשת "מקום שליבו חפץ". ראיית פני אוהביו או רבו מרחיבה את דעתו של האדם ומאפשרת השראת שכינה, ואילו ראיית שונאיו מכווצת את הנפש:

"עוד יש טעם אחר, דאין ראוי לאדם שיתפלל אלא במקום שליבו חפץ. כי היכי דאמרינן: 'אין אדם לומד תורה אלא במקום שליבו חפץ', וטעמו של דבר - כי בהביט האדם אל מי שדעתו נוחה בו, נפשו מתעוררת אל הכוונה השלימה, ודעתו מתרחבת וליבו שמח ונוחה עליו אז רוח ה'... וזה הטעם בעצמו בתפילה: כי בהביט האדם אל אוהביו או לקרוביו או לרבו או למי שדעתו נוחה - תתעורר נפשו אל הכוונה השלימה ונתוסף עליו רוח ממרום".

לאור זאת, הרדב"ז מצדיק את המנהג הנפוץ שבו בני עיר או בני עדה משותפת, מקימים לעצמם בית כנסת נפרד. האחדות הפנימית עדיפה על פני שמירה מלאכותית על מסגרת הקהילה:

"דכיון שהם ליבות חלוקים - אין קילוסן עולה יפה. ולפיכך נהגו בכל גלילות ישראל, שכל בני עיר ולשון אחד עושין להם קהל בפני עצמו, ולא יתערבו עם אנשי עיר ולשון אחר. ולא היה אחד מהרבנים שמיחה בידם, כי בחילוק המקומות והלשונות יתחלקו הלבבות ואין קילוסן עולה יפה; ובהיותם כולם בני עיר אחת ולשון אחד - יהיה השלום מתוך ביניהם, לפי שכל אחד מכיר מקומו וערכו".

בסיום דבריו מדגיש הרדב"ז שהפירוד אינו אידיאל כשלעצמו, שכן הקב"ה חפץ באחדות ישראל, אך במציאות של מריבה - הפירוד הוא הפתרון הנכון ביותר למניעת חילול השם וביטול התפילה:

"ולא תטעה בדברי לומר שאני סובר שהחלוקה טובה חס וחלילה... אלא צריך להשתדל שיהיו לב אחד לאביהם שבשמים. ואם אי אפשר, אלא שתמיד הם מתקוטטין והם במחלוקת - דחה הרע במיעוטו".

דברי הרדב"ז הובאו להלכה בפוסקים האחרונים. כך כתב המשנה ברורה²⁰ בשם המגן אברהם, שאסור להיפרד מהציבור כל זמן שיש מקום לכולם בבית הכנסת, אלא אם כן ישנן מריבות, וזו לשונו:

"כתב מגן אברהם (סוף סימן קנד) בשם הריב"ש, והובא בחושן משפט (סוף סימן קסט ברמ"א): המעכב לבנות בית הכנסת, אפילו יש בית הכנסת אחרת בעיר - מונע הוא

²⁰ משנה ברורה סימן קג, ס"ק ב.

רבים מלעשות מצוה. ומסיק שם, דאם בית הכנסת מכילה אותם - אז אדרבה, אסורים להיפרד.

ועיין בתשובת רדב"ז (ח"ג סימן תעב) שהאריך בדינים אלו, ובסוף דבריו כתב: 'וכל זה בזמן שכולם לב אחד - הוא שקילוסן עולה יפה; אבל אם חלק ליבם - יותר טוב הוא שיתפללו כל כת בפני עצמה... ולא תטעה בדברי לומר שאני סובר שהחלוקה טובה חס וחלילה, דהא קרא כתיב 'חבור עצבים אפרים הנח לו', 'חלק לבם עתה יאשמו' וגו'; אלא צריך להשתדל שיהיו לב אחד לאביהם שבשמים, ואם אי אפשר, אלא שתמיד הם מתקוטטים והם במחלוקת - דחה הרע במיעוטו, עכ"ל שם בתשובה. ועיין בפתחי תשובה (חו"מ סימן קסב) מה שהאריך בעניינים אלה".

הפתחי תשובה שם²¹ הביא את דברי **שו"ת באר יצחק**²², שדן בהשלכות הממוניות של הפרישה, וכתב כי אם חלק מהקהל מקים לעצמו בית כנסת חדש כיוון שאין מקום בבית הכנסת הקודם - הם זכאים להתחלק גם בקופת בית הכנסת. לעומת זאת, אם יש מקום בבית הכנסת והם מתחלקים בגלל מריבות וחילוקי מנהגים - הקופה של בית הכנסת הישן נשארת בחזקתה, והקהילה החדשה אינה מקבלת חלק בקופה.

כמו כן, **בשו"ת אגרות משה**²³ כתב, שאם ישנה בעיה של מרחק וקשה לאנשים להגיע לבית הכנסת, אין למנוע את הקמתו של בית כנסת נוסף, וזאת משום ש"זיכוי הרבים" גובר:

"וגם בעצם הדין, אף אם היתה הכוונה לשם שמים כדי שיהיה ברוב עם, נמי [גם כן] אסור לבטל בית הכנסת. דהא המגן אברהם הביא בסימן קנד (סוף ס"ק כג) בשם הריב"ש, שהמעכב לבנות בית הכנסת אפילו יש בית הכנסת אחרת בעיר - מונע הרבים לעשות מצוה.

אף שיכולים להתפלל בבית הכנסת האחד ויהיה עוד במעלת 'ברוב עם' - ומכל מקום אסור, ונחשב מונע הרבים לעשות מצוה שהוא מחייבי נידוי, שמנה הרמב"ם (פרק ו מתלמוד תורה הלכה יד), כמפורש בריב"ש סוף סימן רנג.

והטעם פשוט: משום דיש מעלה בעוד בית הכנסת לאלו שרחוקים מבית הכנסת הראשון, שלפעמים יקשה להם לילך לבית הכנסת; וכשיהיה עוד בית הכנסת שקרוב להם - ילכו לבית הכנסת ויתפללו בציבור וישמעו קדיש וקדושה, וזה עדיף ממעלת 'ברוב עם', וגם בלא זה - לאפושי קדושה עדיף".

הפירוד בעם ישראל הוא כפירה באחדות ה'

בחתימת הדברים נעיר ונעורר, בדברים שיש בהם כדי להבהיר עד כמה יש להישמר ממניעים זרים. בספר **דרשות בית דוד**²⁴ כותב **רבי דוד טביל**²⁵ דברים נפלאים בנוגע לאחדות ישראל, ועורך השוואה נוקבת בין עבודה

²¹ פתחי תשובה חו"מ סימן קסב, ס"ק ו.

²² שו"ת באר יצחק או"ח סימן כד.

²³ שו"ת אגרות משה או"ח ח"ב סימן מו.

²⁴ דרשות בית דוד דרוש ו.

²⁵ **רבי דוד טביל (מינסק שברוסיה הלבנה), תקנ"ד-תרכ"א** - מגדולי תלמידיו של רבי חיים מוולוז'ין ורבה של העיר מינסק. נחשב לאחד מעמודי התווך של שיטת הלימוד הליטאית וממשיך דרכו של רבו הגדול בישיבת וולוז'ין. כיהן כרבה של מינסק הגדולה, שהיתה באותה עת "עיר ואם בישראל" ומלאה בגאונים ולמדנים (בהם בעל ה"שאגת אריה" שביהן שם לפניו), וניהל את הקהילה ביד רמה ובתבונה במשך עשרות שנים. ספרו "נחלת דוד" נחשב עד היום לאחד מספרי היסוד בלימוד הסוגיות הישיבתיות. נודע בחריפותו הרבה ובבקיאותו, והיה מהמשיבים הגדולים בדורו שפתחו שאלות סבוכות

זרה לבין מחלוקת. לשיטתו, כשם שעבודה זרה היא פגיעה באמונת הייחוד, כך גם הפירוד בעם ישראל הוא כפירה באחדות ה':

"כאשר העובד עבודה זרה הוא כופר באחדותו יתברך ומשתף לו דבר אחר... ככה לעומת זה, עוון המחלוקת ופירוד הלבבות ההווה בין אנשי האומה הישראלית - הוא עצם הכפירה כמו כן באחדותו יתברך שמו".

אחדות ה' היא מוחלטת, ולא מורכבת מחלקים, ומכיוון שנשמות ישראל הן "חלק אלוך ממעל", עליהן לשקף את אותה אחדות מושלמת:

"שורש אחדותו יתברך שמו הוא מחייב שיהיה כלליית העם הקדוש הישראלי מתאחדים יחד באהבה ואחוה וריעות, אגודים יחד, צמודים כאיש אחד מבלי שום פירוד והתחלקות... בהיות נשמתם אצולה ממקור האחדות... גם המה מחוייבים להתאחד יחד להיותם צמודים וקשורים זה בזה, יותר מהתאחדות הגוף האחד המחובר מאברים רבים".

יתרה מזאת, האחדות בעם ישראל מהווה "עדות" לאחדות הבורא. לכן, בנוסח התפילה במנחה של שבת, הסמיכו חז"ל את הפסוקים: "אתה אחד ושםך אחד" ל"ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". ומכאן נובעת חומרת המחלוקת:

"אחדות העם הקדוש הישראלי הוא מעיד על אחדותו יתברך שמו... [ולכן] הפירוד ההווה מן המחלוקת הוא היפוך האחדות, וכאילו מעיד על עצמו שאין לו חלק באלקי ישראל אשר הוא מקור האחדות... וזהו עיקר שורש פורה ראש ולענה מיצרא דעבודה זרה [יצר העבודה זרה]".

כאשר אנשים עוסקים בפירוד, מתוך אינטרס לבנות בית כנסת נוסף רק כדי שיוכלו לקבל בו משרת גבאות וכדומה, הפירוד, המחלוקת והשנאה מתגברים, וכל אחד בונה "במה" לעצמו על מנת לספק את יצר השליטה והרצון בכבוד.

התנהגות זו אינה מתאימה ואינה ראויה לעם ה', אלא אדרבא, יש לשאוף לאחד את בתי הכנסת, כפי שמספרת הגמרא²⁶ על בית הכנסת המפואר באלכסנדריה, שבו התאחדו כולם למקום אחד על אף שהיו מרובים מאד:

"תניא, רבי יהודה אומר: מי שלא ראה דיפלוסטון של אלכסנדריא של מצרים - לא ראה בכבודן של ישראל. אמרו: כמין בסילקי גדולה היתה, סטיו לפנים מסטיו. פעמים שהיו שם ששים רבוא כיוצאי מצרים, ואמרי לה: כפלים כיוצאי מצרים. והיו בה שבעים ואחת קתדראות של זהב, כנגד שבעים ואחד של סנהדרי גדולה, כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד רבוא ככרי זהב. ובימה של עץ באמצעיתה, וחזן הכנסת עומד עליה והסודרין בידו; וכיון שהגיע לענות אמן - הלה מניף בסודר, וכל העם עונין אמן. ולא היו יושבין מעורבין, אלא זהבין בפני עצמן, וכספין בפני עצמן, ונפחין בפני עצמן, וטרסיים בפני עצמן, וגרדיים בפני עצמן".

תיאור בית הכנסת באלכסנדריה שבמצרים הוא עדות מרתקת והמחשה מעשית של המושג "אחדות ישראל". אחדות אמיתית אינה מחייבת טשטוש זהויות. אנשים שונים, בעלי מקצועות שונים ומעמדות שונים, יכולים

שהופנו אליו מרחבי רוסיה וליטא. מסופר כי רבן, ר' חיים מוולוז'ין, העריכו עד מאוד וראה בו את אחד מבחירי תלמידיו המובהקים. מחבר הספרים: "נחלת דוד" - חידושים וביאורים עמוקים על מסכתות הש"ס, "שו"ת נחלת דוד" - תשובות בהלכה, "בית דוד" - דרשות ודברי אגדה.

²⁶ סוכה נא ע"ב.

להתכנס תחת קורת גג אחת למטרה משותפת, כאשר כל קבוצה שומרת על ייחודה ועל מקומה - "ולא היו יושבין מעורבין, אלא זהבין בפני עצמן, וכספין בפני עצמן...". האחדות נוצרת מתוך הפסיפס המגוון, ולא מתוך ערבוב סתמי.

הגמרא בהמשך שם, מסבירה את הסיבה להפרדה זו:

"וכשעני נכנס שם היה מכיר בעלי אומנתו ונפנה לשם, ומשם היה מתפרנס הוא ואנשי ביתו".

הישיבה הנפרדת לא נועדה ליצור מעמדות של כבוד, אלא ליצור רשת ביטחון כלכלית. הקהילה היתה מסודרת באופן שזר שמגיע לעיר לא ילך לאיבוד, אלא ימצא מיד את הקבוצה שאליה הוא שייך ויוכל למצוא עבודה ופרנסה. ולמרות ההמון העצום, ולמרות המרחקים הגדולים שמנעו מהם לשמוע את שליח הציבור, כולם פעלו כגוף אחד: "הלה מניף בסודר, וכל העם עונין אמן".

בקצרה

בפרשתנו מופיע הציווי המכונן "וְעָשׂוּ לִי מִקֹּדֶשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם", המהווה בסיס ויסוד למצוות בניית בית כנסת, משום שכל בית כנסת נחשב ל"מקדש מעט" והשכינה שורה בו.

שאלנו: האם בניית בית כנסת היא מצוה עצמית או רק אמצעי לתפילה?

הרמב"ם כותב, ש"צריך" לבנות בית כנסת וכופין על כך את בני העיר.

הביאור הלכה מדויק מעצם הכפייה, שמדובר במצוה גמורה.

האגרות משה מוכיח מלשון הרמב"ם ("להכין בית"), שיש מצוה עצמית לקדש מקום לעבודת ה', בדומה לבני המקדש. והמצוה חלה על המבנה ולא על הקרקע.

בית הכנסת שבהר הבית - בניגוד למחשבה המקובלת שבתי כנסת נוצרו רק לאחר החורבן, המשנה במסכת יומא מגלה שבית כנסת פעל בתוך הר הבית בזמן המקדש. ומנינו את הסיבות לכך:

- א. **שפת אמת**: בעזרה אסור לשבת, ובבית הכנסת מותר, לכן בנו בית כנסת בתחום העזרה כדי למנוע טורח ציבור - שיוכלו לשבת.
- ב. **הגרי"ש אלישיב**: מחסה מפני שמש וגשם; מקום תפילה למי שאסור בכניסה לעזרה, כגון: טמאי מת; ומקום לשמירת ספר התורה, מאחר שבבית שני ספר התורה לא היה בארון הברית, כי ארון הברית לא היה בקודש הקודשים.

הקמת בית כנסת חדש - מתי מותר לקבוצה להיפרד מהקהילה ולהקים מנין חדש?

הריב"ש: אסור למנוע הקמת בית כנסת חדש, וזה נחשב "מונע רבים לדבר מצוה", אלא אם כן הדבר יגרום לחורבן בית הכנסת הישן.

הרדב"ז: תפילה דורשת "מקום שליבו חפץ". כשיש מריבה, הכעס פוסל את התפילה. לכן, עדיף להיפרד ולשמור על השלום, מאשר להישאר יחד במחלוקת. הפירוד הוא "הרע במיעוטו".

משנה ברורה ובאר יצחק: מותר להיפרד במקרים של צפיפות, שינויי מנהגים או מריבות.

האגרות משה: גם "מרחק" הוא סיבה מוצדקת לפתיחת בית כנסת חדש, כדי להקל על המתפללים.

אחדות מול פירוד - רבי דוד טביל כותב, כי כמו שעבודה זרה היא כפירה באחדות ה', כך מחלוקת בעם ישראל היא פגיעה באחדות ה', שכן נשמות ישראל מעידות על בוראן.

אחדות אמיתית אינה אחידות, אלא הרמוניה בין גוונים שונים. המודל האידיאלי הוא בית הכנסת הגדול באלכסנדריה, שם ישבו בנפרד לפי מקצועות, אך כולם היו מאוחדים בתפילה אחת וענו "אמן" כאחד.